

TIRANT LO BLANC: UN HEROI POSSIBLE?

INTRODUCCIÓ

Tirant lo blanc, com és ben sabut de tothom, és un llibre escrit a la tardor de l'Edat Mitjana Això ho posa de relleu Joan Fuster al seu *Diari*:¹ «...Joanot Martorell i Martí Joan de Galba estan encara incursos en l'Edat Mitjana: en la tardor de l'Edat Mitjana, si es vol. Es podria parlar del caràcter pre-renaixentista o protorenaixentista, del segle xv valencià [...] no fóra lògic, però, de refiar-se'n massa. Si l'ingredient medieval és idèntic en tots dos casos, el renaixentista no ho és. El Renaixement català no passà d'un primer estadi italianitzant i de descoberta de l'Antiguitat clàssica...»

Per tant no li hem de demanar una visió des de fora, allunyada, del món cavalleresc, sinó que posseeix una visió des de dins d'aquest món. I això, en el cas de la nostra novel·la, representa uns avantatges (i uns desavantatges, també) respecte del *Quixot* i de la resta de novel·les de cavalleria, situades en un món mític: el *Tirant* no possibilita la idealització, la mitificació, del món cavalleresc. És fascinant l'interès que mostra l'autor (o els autors) per reflectir el món luxós que, aleshores,

1. JOAN FUSTER, *Indagacions i propostes* (Ed. 62 i la Caixa, Barcelona, 1981), pàgs. 104-111. El cite pel llibre més fàcilment trobable; en realitat la citació pertany al *Diari*, amb la data de 26 d'agost de 1952.

encara podia existir a una ciutat com València. Però no només això: tot hi és consignat: quant cobraven els ballesters, quants cavalls cabien a un vaixell amb un nombre determinat de pals... Hi trobem una incessant interrelació entre els fets, la ficció (no per ficció impossible) i els detalls gairebé quotidians.

Tot açò comportarà, per una banda, la manca d'actitud crítica, però per l'altra, provocarà la visió de les dues cares de la moneda: el cavaller pot ser molt bon batallador però, al mateix temps, pot ser vergonyós amb les dones, es pot trencar una cama en una escena de cambra o ha de demanar diners a la seva estimada per a poder ser generós.

També és cert que la novel·la mostra una conquesta que havia d'estar en el subconscient de la gent de la València de l'època; ara, alhora, el temps de la història està situat en un passat possible però ja llunyà, indeterminat.² Però aquesta època «indeterminada» no provoca un allunyament, distanciament, cap al mite; de cap manera: sempre, tot, està matisat amb l'imperceptible tel de la quotidianitat. Res no resta a la imaginació del lector. I moltes vegades les explicacions són preses d'un context que, per força, havia de ser no tan sols pròxim als autors sinó també a tot el poble de la Corona d'Aragó. L'exemple més clar potser fóra el del frare de la Mercè que porta Tirant per a predicar als moros, que s'anomena Joan Ferrer i és natural de Lleida (pàgs. 1027 i ss.).

Potser caldria pensar que, més que escriure una «novel·la» per a incitar la gent a un comportament determinat, està «recreant» un ambient que veu, ja, condemnat a la desaparició. Recreant-lo i recreant-s'hi.

I tot açò ens porta a la figura de Tirant lo Blanc. Com ja hem «deixat caure» Tirant, seguint la línia de tota l'obra, és un cavaller en

2. La referència més clara a aquest temps pretèrit i, al mateix temps, indeterminat, pot ser aquesta: «...Tirant donà càrrec que anàs en Gènova, en Venècia, en Pisa, en Mallorca (qui en aquell temps era cap de mercaderia), e que noliejàs tantes naus...» (pàg. 1009). Cite sempre per l'edició de MARTÍ DE RIQUER: J. MARTORELL, M. J. DE GALBA, *Tirant lo Blanc* (Barcelona, Ariel, 1982).

el qual es mesclen tots els components: els positius i els negatius. I tots s'interrelacionen. És impossible destriar allò positiu d'allò negatiu en Tirant: el desig d'honor el pot portar a arriscar la seua vida lluitant contra els sarraïns, com el seny el pot fer no posar en perill inútilment la seua vida si no és estrictament necessari. De la mateixa manera que l'amor per Carmesina ve mesclat amb l'amor pels diners i les ganes d'aconseguir l'Imperi, sense que una cosa negue l'altra.

Jo pense que no és exactament un cavaller ambigu,³ sinó que se'ns mostra amb tots els vessants de la realitat: no només els fets en si sinó també les motivacions, de vegades fosques. És, per dir-ho d'alguna manera, l'heroi possible, imperfecte però vàlid.

EL PERSONATGE

Ja des d'ara podem dir que Tirant lo Blanc no és precisament un personatge pla. A. Yates, com ja hem vist, el defineix com ambigu. I, certament, ho és; però ho és en tant que tota persona, sempre, és ambigua: ningú no té mai una manera de ser monolítica.

Ara anem a posar per separat diferents trets de la «personalitat» de TLB (tot i que això és, justament, trair-lo, donat que justament un dels punts més característics és la mescla de totes les motivacions que mai no es mouen aïllades).⁴

FAMÍLIA

Tirant és de llinatge antic, natural de Bretanya (pàg. 169). El llinat-

3. Amb això no estic discutint l'article d'A. Yates, que em sembla molt encertat, sinó matisant un títol ambigu.

4. Això és un tema que ja tractarem més endavant, però, com a exemple per endavant, pot aprofitar aquest: Carmesina, enamorada de Tirant, li mostra el tresor reial. Tirant, després, a la cambra, «pensà molt en lo que la Princesa havia dit, *e d'altra part en lo que havia vist*» (pàg. 399). És a dir, pensa en les raons d'amor de la Princesa i en el tresor d'ella.

ge dels Roca-Salada. És un gentilhom fins no que es faça cavaller. En això el llibre té una cura notarial: sempre té molt en compte el nivell dels personatges i en concret, de Tirant: gentilhom, cavaller virtuós, capità virtuós i, finalment, quan ja és hereu de l'Imperi, virtuós i magnànim capità.

TÈCNICA I PERSONALITAT

Hem preferit no separar aquests dos vessants tan interrelacionats i que, molts cops, van units: intel·ligència, capacitat física, caràcter...

— Pel que fa a les característiques personals de Tirant, intrínseques, per dir-ho d'alguna manera, són tals que mereix ser cavaller (pàg. 174). A banda de la voluntat d'aprendre, la novel·la destaca les següents (pàg. 170): desimbolt, té bon sentit, és cortès i gentil. La destresa amb les armes no es mostrarà fins *després* de ser nomenat cavaller.

— En l'aspecte militar, guerrer, cal destriar entre les seues virtuts com a lluitador individual, i el seu paper com a capità, com a estrateg. Tractarem primerament Tirant com a cavaller: justament aquest és un dels aspectes en els quals més sobreix Tirant, tant en l'aspecte cortesà com guerrer: sap guardar les aparences (pàg. 220), és agraït (pàg. 364), sap fer-se l'humil (pàg. 281), és generós i virtuós.⁵ En l'aspecte més físic cal dir que és destre, que li dura l'alè (pàg. 256, 277) i, en alguna batalla, Tirant, en la lluita, se'ns apareix gairebé com un superheroï (pàg. 1008):

5. «Virtuós» és justament un dels termes on més clarament es veu el canvi entre l'Edat Mitjana i el Renaixement: pel senzill fet d'ésser cavaller hom ja és virtuós, independentment de la seua conducta. A més a més, podem trobar al llarg de tota l'obra la idea tan medieval que Déu dóna la victòria al virtuós, al que posseeix la raó, però per l'altra banda també se'ns va assenyalant com aquesta victòria s'aconsegueix també gràcies als dots de Tirant.

La formulació del canvi ve donada a la pàg. 917, on els valors «espirituals» depenen de l'estatus econòmic de cada persona:

...Car Tirant ab la sua mà feia morir tanta gent, que no encontrava negú que del primer colp no el metés per terra mort o alesiat.

De tota manera el contrapunt no es farà esperar: és orgullós (pàg. 215), no té pietat (pàg. 252) i, quant l'aspecte tècnic, tan sols he trobat una errada a la pàg. 254, en la manera de lligar-se el bacinet.

Com a capità podríem dir que trobem, tant en l'aspecte positiu com negatiu, tots els elements anteriors amb alguns afegits: és enginyós (pàg. 404 i ss.), clement (pàg. 520),⁶ té bona tècnica (pàg. 884), sap dir mentides (i ho pose conscientment en l'apartat positiu, donat que és una arma més, en la guerra), i sap acceptar (apropiar-se) les idees bones dels altres (pàgs. 854, 925...),⁷ gairebé no dorm tenint cura del campament, prea molt l'amistat (pàg. 624), entra en torneig per a venjar els seus amics...

De tota manera els punt negatius també augmenten en aquest punt: quan és possible, no s'arrisca gens (per exemple a la pàg. 331 ataca els

«E primerament ordenà que tot home qui sostingués cavall e tingués armes fos dit gentilhom, e qui tendria dos rossins fos dit gentilhom e home de paratge, e qui tendria tres rossins fos dit gentilhom e home generós e cavaller...»

També és cert que potser no reflecteix cap canvi sinó una dura realitat: per a poder ser cavaller, per a poder ser virtuós, calien força diners.

No acabe de tenir molt clar si es fa ironia al llibre sobre el tema, però hi ha alguna escena, com la de la pàg. 354, on Tirant, com a *virtuós* cavaller, diu la veritat, però el lector sap que és una mentida. Això vol dir que la lectura real seria que Tirant, com a virtuós cavaller, està dient mentides. Irònic? És ben fàcil.

La cita més explícita és una frase de Tirant (pàgs. 466-467) on, després de vèncer, Tirant diu: «nosaltres no havem hagut exercici de virtut, mas glòria industriosa». I la traca final, a l'estil valencià, ve a la darrera de la «novel·la», quan Hipòlit, en arribar a Emperador (perquè és amant de l'Emperadriu) esdevé, ell també, *virtuós*.

6. Quan convé és clement, com també, quan convé, és cruel. De tota manera jo, personalment, pense que només empra la crueltat quan és necessari imposar-se, atemorir el rival o estalviar-se enemics.

7. Sap acceptar les idees dels altres però de manera que l'honor vaja a caure a les seues mans.

moros de lluny amb ballestes, donat que així no s'arrisca), es distreu amb plaers (pàg. 589), descura la guerra per amors (pàg. 823), és cruel (pàgs. 832, 957...), impacient (pàg. 922)...

De tota manera sembla que el funcionament de tot plegat fa prou bon efecte: Tirant és sol·licitat per a salvar l'Imperi i, ja *abans* de començar cap batalla, és nomenat Capità de tot l'exèrcit. I que és un excel·lent capità queda fora de qualsevol dubte. Com a lluitador individual queda clar que és bo, però sempre venç «pels pèls» i moltes vegades, posteriorment, ha d'estar-se mesos recuperant-se de les ferides. És a dir, que fins i tot en aquest apartat en el qual queda millor mai no fa l'efecte de ser un déu invencible, sinó un militar que sap emprar el cap: la intel·ligència per damunt de la força?

Cal dir, encara que ja ho tractarem més endavant, que el narrador es mostra molt neutral quant al fet de si Tirant és o no bon cavaller: es limita a donar les diferents visions dels personatges de la novel·la. Així, els amics de Tirant en parlaran bé i els enemics en malparlaran i queda al criteri del lector fer cas a uns o als altres, o guiar-se pels actes de Tirant. De tota manera, com ja veurem després, en parlar de les conclusions, el narrador deixa traslluir que, realment, Tirant no actua com a bon cavaller (seguint el codi cavalleresc *teòric*) sinó que només ha d'*aparentar* ser-ho.

TIRANT I LES DONES

Si Tirant surt malparat en algun tema del llibre és en aquest: sembla que té un especial sentit per a quedar malament, de la manera que siga, amb les dones. S'endurà dures reprensions de la Princesa (pàgs. 409-410, 546, 619), que sempre acaba perdonant-lo (per les seues virtuts guerreres, possiblement), i de Plaerdemavida (pàg. 701...), que el tracta de poruc; quedarà en ridícul de totes les formes: des de caure del cavall (una vegada real i una altra per a excusar-se) a una sèrie d'escenes de cambra en les quals cada cop queda més en ridícul (pàgs. 619-620, 707-711...) i, si no, com a porigós (pàgs. 692...); no serà capaç d'adonar-se de la «maldat» de la Viuda Reposada i per dos cops caurà en els seus paranys (pàgs. 777, 803); es queda embaladit, encantat,

pensant en la Princesa (pàg. 1064...); per amors descura la guerra (pàg. 823) i serà Plaerdemavida la que el farà estar a les portes de la mort, només amb paraules.⁸ Tot és de tal manera que no és estrany que tinga por de les dones (pàg. 1087).

I encara més: quan Tirant, per art i part de Plaerdemavida, aconsegueix d'arribar al llit de la Princesa en «òptimes condicions», Tirant va per feina i no fa cas de les súpliques de Carmesina; aleshores resulta que la Princesa, amb tota la raó, l'acusa (pàg. 1090) de no haver actuat com a cavaller. En resum: un desastre. Si no ho fa perquè sempre queda malament i si ho fa perquè els cavallers no ho han de fer (i perdoneu tant de pronom eufemístic). I més si tenim en compte que, per contra, hi és present Diafebus que sap tractar amb les dones, que s'hi mou amb naturalitat, que és capaç de dir frases tan «romàntiques» (tot i cometre un greu anacronisme) com (pàg. 483): «*Si la mar se tornava tinta e l'arena paper, jo pens no bastaria d'escriure l'amor, la voluntat, les infinides recomandacions que aquell pròsper e virtuós Tirant tramet a la majestat vostra*».⁹

Així doncs, és en aquest apartat on Tirant queda més malament, però també caldria posar en relleu com els autors del llibre tenen una certa tendència a ridiculitzar tot el que podrien ser grans passions i en especial, les que provenen de l'enamorament. Per posar un exemple molt «fort» (pàg. 1155): quan Tirant mor i la Princesa va a veure'l, el besa tant i amb tanta força «*que es rompé lo nas, llançant abundosa sang, que los ulls e la cara tenia plena de sang*».

8. Plaerdemavida li recorda la Princesa i ho fa de tal manera que el deixa «sense record». Després, Plaerdemavida, dirà (pàg. 970): «Amb les mies simples paraules haja vençut e mort aquest cavaller invencible».

9. Cal dir que aquest tipus de metàfora no és original (com tantíssimes altres coses) de Martorell, sinó que el pren d'una tradició molt estesa, amb lleugeres variants, i que trobem, per exemple, a *L'espill* de Jaume Roig.

FINALITAT DELS ACTES DE TIRANT

Molts, la major part dels actes de Tirant, estan destinats a la «propaganda», a crear-se una imatge «exportable», a crear un món de possibilitats. Supose que va triar el camí de la cavallèria perquè va pensar que era un bon camí d'arribar molt lluny, de crear-se una bona imatge. I dic supose perquè, això, l'obra no ho diu explícitament, però ho podem trobar, per exemple, en els fets bàsics que pren Tirant de la història de Guillem de Varoic: no destacarà pas les seues batalles contra els moros, o que abandonés la seua dona per a fer vida ermitana, o... No. Es queda (pàg. 183) amb l'escena en la qual, per a fer justícia, Guillem de Varoic mata un rei, per haver estat injust i, una mica més endavant, torna a destacar el moment en el qual fan rei Guillem de Varoic. És a dir, que sembla que, ja des del començament, roda pel cap de Tirant la idea de la cavalleria com un camí d'ascensió, i no precisament ascètica, i, seguint el consell de l'ermità (pàg. 185), rebrà l'orde de cavalleria «*ab renom e fama*». O per a aconseguir-los.

Però anem per parts: per a poder arribar ben alt no és suficient amb fer grans actes, sinó amb donar-los a conèixer. I això és una cosa que també tindrà molt en compte Tirant: per exemple en l'escena de l'alà (pàgs. 234-235), en la qual primerament Tirant diu: «*Per un alà no vull perdre la vida ni la honor*». Però, posteriorment, s'adona que estan mirant-lo el rei i els jutges i, aleshores, llença l'espasa per a lluitar cos a cos amb l'alà. Per la fama.

En un moment donat, quan Tirant ja té fama, hi ha un cavaller desconegut que vol lluitar amb ell i, llavors, és quan Tirant explica el perquè de totes les seues cavalleries: «E si ell venç a mi, haurà vençudes totes les cavalleries que ab mon treball jo m'he sabudes perçar *en glòria e llaor mia*». La frase no pot ser més explícita.

I tot això pel paper que té la «propaganda» en l'estatus del cavaller. Tots els participants ho saben, ho tenen clar: ja als inicis de les «aventures» de Tirant aquest sap que ha de guardar les aparences: vol entrar en batalla però ha de guardar les aparences,¹⁰ es queda amb la fama del que

10. Curiosament, a la pàg. 221 se'ns indica que les batalles entre cavallers als torneigs són coses criminals; per tant, Tirant sap que ell no deu iniciar els

fan homes al seu servei (pàgs. 328-329)... Tot això ho té molt clar Diafebus, que quan vencen una batalla envia un missatger per a donar la notícia (pàg. 443). I també ho té molt clar Tirant que, quan es pren una decisió que l'afavoreix, fa fer acta al consell *«per ço que si res de mal deia fos dada la culpa als altres e no a ell»*.

La generositat també és un altre aspecte, i important, d'aquesta «propaganda»: Tirant es mostra generós, liberal, magnànim, però no perquè sí. Per exemple, a la pàg. 448 Tirant fa donatius *«perquè los grecs conegueren la sua virtut e gran lliberalitat»*. I la definició més explícita del perquè de la generositat és posada en boca de Tirant (pàg. 568): *«donar als mals perquè diguen bé, donar als bons perquè no diguen mal»*. I Tirant, al llarg de tot el llibre, sempre que pot, es mostra generós.

Però això també té la seua contrapartida, amarga si es vol: per a ser generós calen diners i Tirant no en té prou amb els que guanya de les batalles. I això produeix una necessitat de diners: primerament, quan és en Anglaterra, ha de demanar argent als seus pares (pàg. 256). I, posteriorment, serà la Princesa que furta diners al tresor reial perquè Tirant pugui ser generós (pàg. 1162). Això significa que Tirant, per a *aparentar* ésser un perfecte cavaller, ha de ser un lladre.

Malgrat això, és innegable que Tirant ha d'esforçar-se molt, ha d'arriscar-se molt per a poder aconseguir l'ansiada fama que el faça desitjable als ulls de la Princesa, la qual és l'únic camí cap a l'Imperi. Ja ho diu el rei d'Anglaterra a Tirant (pàg. 236): *«Amb mal e treball se guanya honor»*. I Tirant no es desanimarà per molt treball, per molts riscos, per molts mals que li arriben. Serien moltíssimes les cites dels moments en els quals Tirant arrisca la seua vida per a aconseguir una victòria: honor i fama. Tirant ha escollit un camí difícil per a l'ascens, però encara possible.

passos per a la lluita, encara que n'estiga destijós, donat que és l'única manera que té d'aconseguir fama. La cita exacta és: *«E dix-li que anassen a parlar fora de l'esgèsia, car en tals llocs no és donat parlar de coses criminals»*. Ja és curiós que això ho escriga un cavaller del qual conservem força correspondència cavalleresca amb desafiaments i coses semblants.

Parlar de finalitats en el cas de Tirant és parlar del desig de poder, de glòria...¹¹ Però al mateix temps és parlar d'una persona que té sentiments, que és incapaç de deslligar unes coses de les altres: totes, les positives i les negatives, formen part de la personalitat de Tirant i són indestriables. Per això no ens ha de sorprendre que es mesclen, que ens vinguen formulades juntes, que apareguen plegats sentiments aparentment contradictoris com poden ésser l' enamorament i la cobdícia (pàg. 399) o els sentiments sensuals, sexuals, bellesa i ànsia de poder (pàg. 450). De fet no serà només Tirant qui manifeste aquesta mescla. Així, per exemple, Plaerdemavida, una vegada Tirant «ha entrat al castell» de Carmesina, l'anomena ja senyor de l'Imperi.

I això ens porta a la darrera, gran, finalitat de Tirant al llarg de tota la novel·la: la voluntat, l'ànsia (més o menys manifestada) d'arribar a rei.

Ja hem comentat el que Tirant pren de la història de Guillem de Varoic, però també molts dels altres personatges ja anuncien que, donades les bones qualitats de Tirant com a cavaller, aquest pot arribar a ser rei (pàg. 244, 281, 450...). Així, doncs, no ens ha d'estranyar que estiga a la vora d'aconseguir-ho. El que la mort s'hi interpose pot ser interpretat de moltes maneres.¹²

11. Tanta fam de glòria té que no li importa ni humiliar els morts (pàg. 265).

12. De fet, més d'un cop se li adverteix (Salomó li ho diu) que és més fàcil ser un gran personatge en la guerra que en la pau (l'exemple d'Anfbal és el més sovintejat). Potser, senzillament, és un final en el qual se'ns estalvia veure la decadència de l'heroi. Potser, també, és un final a semblança de la tradició. Puc posar l'exemple de la *Chanson de Roland*, en la qual l'heroi no mor víctima dels enemics, sinó que ho fa en tocar l'«olifant» (li rebenta el cervell i comença a sortir-li per les orelles). És el típic exemple d'heroi que ha de morir i no estaria bé que ho fes a mans de l'enemic. Potser, també, la seua mort és el reflex d'un fracàs, però això ja ho tractarem més endavant.

EL NARRADOR

Em sembla que és un element a destacar la neutralitat en què es manté el narrador tota la «novel·la». No he comptat més d'una o dues preses de partit (del narrador) a favor de Tirant. De vegades arriba a extrems difícils d'imaginar, en la imparcialitat. Un dels exemples més clars és el de la mort del Duc de Macedònia (pàg. 545 i ss.), adversari seu: el narrador ens diu, textualment «*Tirant mostrava dolre-li molt la mort del duc de Macedònia...*», i en cap moment ens diu que, en el seu interior, se n'alegrés.

Igualment, quan un personatge és contrari a Tirant en parla malament, el critica i el narrador no mostra cap aversió en ressenyar-ho. Mai no s'inclina per una postura o l'altra. L'exemple més clar potser siga la famosa escena de la crítica del mariner (de fet, hi ha dues crítiques de mariners, a les pàgs. 492 i 567), les quals, a més que el lector les pot llegir com a certes, no són desmentides pel narrador i, en aquest cas, ni pel mateix Tirant, que hom no sap molt bé si s'ho pren a broma o si es diverteix, en reconèixer-se i voler demostrar que, al cap i a la fi, els diners ho són tot, comprant el mariner.

Però l'exemple més clar de desmitificació de l'heroi no ve de mans d'enemics, sinó de boca de la Princesa, que l'estima. I per això mateix té més valor. Paga la pena de transcriure el passatge:

Jo crec que vós no teniu lo saber natural, que si el tinguésseu no haguéreu volguda perdre la noblea de natura; car per lo que fet haveu sou digne de gran infàmia e mereixedor de gran punició, i per experiència haveu manifestat que *les costumes vestres no són d'home virtuos*, que no temeu a Déu ni a la honor del món [...] E com açò serà sabut entre les ents, ¿què poran dir de vós? [...] E no m'haveu guardada aquella honor e reverència que éreu tengut, ans com a jutge injust, *no haveu usat de justícia, sinó de mala fe i amor deshonest*a [...] e si jo ho deia a mon pare hauréu perduda la honor, la fama e la mundanal glòria [...] E llavors tota gentilea coneixerà que *la llengua vostra rao-na lo que no teniu al cor* [...] Car gran és l'ofensa que m'haveu feta.

La cita no pot ser més explícita. És la mateixa «novel·la» la que s'encarrega de desfer tota la imatge de bon cavaller de Tirant o, millor

encara, ens mostra el darrere de la imatge, allò que la resta de la gent no podria veure. D'alguna manera, ens mostra l'heroi sense el maquillatge. Però això tampoc no ho fa el narrador, sinó que ho deixa tot sense lligar, com les peces d'un trencaclosques que el lector ha de construir. És el lector l'encarregat de traure la conclusió a la «novel·la». Aquesta no ens ve donada d'una manera directa, sinó que ens mostra un personatge, l'heroi, vist des de diferents perspectives: la dels amics, la dels enemics, la de l'estimada, la de l'Emperador. I el lector, amb totes les cartes a la mà, és el que ha de fer-ne la lectura.¹³

CONCLUSIONS

De fet ja les hem anat dient al llarg de tot el treball. Són conclusions com que el Tirant no és de cap manera un personatge pla i intocable, sinó que se'ns apareix com una casa en la qual se'ns donen els elements de la façana (generositat, valentia...), però també se'ns mostren els aspectes negatius (despeses, morts innecessàries, ferides...). I no només això sinó que, a més a més, la casa ens és mostrada des de diferents angles i el narrador no fa sinó mostrar-nos les fotografies sense valorar-les.

En realitat hom podria dir que un dels temes principals de l'obra és la diferència entre allò que sembla i allò que és. O, dit en altres paraules, que per a semblar ser un bon cavaller, no s'ha de ser bon cavaller. O potser tan sols vol indicar quina és l'enorme distància entre allò que *aparenten* les persones i allò que, en realitat, *són*.

Caldria preguntar-se si pel fet que ens mostra un heroi possible és una «novel·la» pessimista. Podria ser. El que és clar és que l'autor, conscientment o no, s'adona que alguna cosa està canviant i tracta de

13. L'exemple més clar fóra el de les mentides. Algunes arriben a ser descarades i tot, però el narrador mai no les jutja, ni tan sols indica que siguen una mentida. És el lector que, posseint tota la informació, ho veu sense cap mena de dubte.

captar aqueix món en trànsit que ja no és igual que el tradicional de l'Edat Mitjana.¹⁴

I això ens portaria a la darrera possible lectura del llibre: Tirant vol aconseguir un camí d'ascens per a arribar a ser rei: és un camí difícil, ple de paranys, del qual molt difícilment es pot eixir vencedor. Tirant, quan ja ha arribat gairebé a la fi del camí, mor: potser només vol evitar el mostrar-nos la decadència de l'heroi o, potser, també es puga llegir com una lectura de desencís: el camí, difícil, de renúncia, de duresa, de dificultats no necessàriament porta fruit o, si el porta, pot ser massa tard.

Però el llibre no s'acaba amb la mort de Tirant: Hipòlit esdevé Emperador perquè ha estat l'amant de l'Emperadriu: és un altre camí, molt més senzill, que potser ens està indicant que els temps de les cavalleries ja comencen a passar i que hi ha altres camins d'ascensió menys perillosos i que poden, també, funcionar.

I com a darrera conclusió dir que el fet que Tirant siga un personatge «possible», que l'obra estiga estructurada en un conjunt teòric i contra-teòric no fa sinó ampliar la possibilitat d'interpretacions. És, al cap i a la fi, una «novel·la» de lectura oberta. I aquest és un dels trets més «moderns» que té.

JOSEP LL. ROIG I SALA

14. Ja a la plana 172 se'ns diu que Tirant no coneix bé l'orde de cavalleria encara que ha estat a la cort de l'Emperador, del rei de França, del de Castella i del d'Aragó. Jo pense que, crítica o no, la consciència del canvi hi és present, en aquest punt com en molts d'altres.

